

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Reprezentačný zborník
Filozofickej fakulty UKF v Nitre

ACTA
NITRIENSIAE
14

Kolektív autorov
Zostavila Prof. PaedDr. Zdenka Gadušová, CSc.

Nitra 2013

SYMBOLIKA NITRIANSKEJ SÍDELNEJ KAPITULY A JEJ ČLENOV DO ZAČIATKU 19. STOROČIA

Miroslav Glejtek

Abstract: One of the most important and oldest religious institutions in the Hungarian kingdom was the Chapter of Canons in Nitra. During its long existence it used several types of seals. In the Middle Ages it was mainly the great seal depicting the gothic church of St. Emmeram, a smaller seal with a portrait of the martyr St. Emmeram, and seals of Nitra's bishops, who represented the heads of the chapter. In the modern period (16th – 19th century), several other seals of the chapter and its members were created. In the paper herein, these seals are described, particularly in relation to sphragistics, hagiography, iconography and heraldry.

Key words: Nitra, chapter, symbol, seal, coat-of-arms, saint, bishop

S pojмami symbol a symbolika sa v súčasnosti stretávame pomerne často. Tejto problematike bolo venovaných množstvo odborných prác, ktoré na spomínané problemy nazerajú z rôznych uhlov pohľadu. Každá z množstva vednych disciplín, len ilustračne môžeme spomenúť aspoň psychológiu, archeológiu, historiu, etnografiu, mytológiu, či pre potreby tohto príspevku predovšetkým ikonografiu, sfragistiku a heraldiku, čerpá z určitej špecifickej skupiny prameňov – symbolov, ktoré dopodrobna skúma a tým jej aj vstupuje špecifický náhlad, ale i význam. Pri výskume týchto artefaktov nemožné postupovať bez interdisciplinárneho presahu a pohľadu. V kontexte nášho príspevku ide o osobitnú skupinu historických prameňov, ktorími sú pečate. Snažíme sa poukázať na ich pramennú hodnotu nie len pre historiografiu a sfragistiku

(náuka o pečatiach), ale i pre ikonografiu, hagiografiu, heraldiku, či špecifické oblasti dejín umenia a architektúry.

Takmer každá inštitúcia, ale i mnohí jednotlivci v minulosti používali na svoju reprezentáciu, ale i z praktických dôvodov rôzne symboly, znaky (erby), insigne a podobne. Nezriedka stáli pri zdrode týchto symbolov praktické potreby každodenného života. Ako jeden z najvýznamnejších a najrozšírenejších symbolov sa v stredovekej spoločnosti, cirkevné inštitúcie nevynímajúc, vyprofilovala pečať. Zjednodušene môžeme hovoriť o jej troch základných funkciách. Je to uzatváracia funkcia (ochrana dokumentu pred porušením nepovolanou osobou), poverovacia funkcia (garant poverenia určitej osoby, ktorá sa pečaťou preukazuje) a overovacia funkcia (dôkaz pravosti dokumentu).¹ Rozšírenie a vzrasť významu pečate úzko súviseli s rozšírením písomnej dokumentácie právnych úkonov. Pečať ako najvýznamnejší garant autenticity a pravosti písomného dokumentu sa tešila veľkej prestíži.² Vzhľadom na jej význam sa autentická pečať (pečať s plnou právnou silou) vyznačovala stálosťou a nemennosťou. K hlavnej zmene tejto pečate dochádzalo výnimočne a spravidla z váznych dôvodov, ako bola jej krádež, alebo strata, teda v situácii kedy mohlo dôjsť k jej zneužitию.³ Popri pečatiach možno medzi významné symboly cirkevných inštitúcií zaradiť aj erby. To sa ale nevztahuje na Uhorsko, pretože v rámci Uhorského kráľovstva nedošlo na rozdiel od západoeurópskych krajín ku kreovaniu erbov cirkevných inštitúcií. V prípade Nitrianskej kapituly predstavoval osobitnú autoritu biskup. Ten bol nielen najvyšším predstaviteľom diecézy, ale aj sídelnej kapituly. Biskup nezriedka vstupoval do jej činnosti, vydával nariadenia a úzko s ňou koordinoval

¹ KREJČÍKOVÁ, Jarmila – KREJČÍK, Tomáš. *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*. Praha 1987, s. 232.

² Vo vrcholno a neskorostredovekej spoločnosti nemohol byť právny nárok dokázaný bez písomného dokladu spečateného neporušenou pečaťou (!). NOVÁK, Jozef. Stav sfragistickeho bádania z hľadiska nárokov diplomatiky. In RAGÁČOVÁ, J. (ed.) *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Bratislava 2005, s. 78.

³ K právnemu pohľadu na autenticitu pečate pozri najnovšie: RÁBIK, Vladimír. Pečať v stredovekom uhorskom zákonomdarstve. In RAGÁČOVÁ, J. (ed.) *Pečate a ich používateelia*. Bratislava 2007, s. 107 – 123.

najrôznejšie záležitosti. V tomto bola Nitrianska kapitula v špecifickej situácii, kedy počas takmer celého stredoveku a dlhé obdobie novoveku až do r. 1779 nemala typického hlavného predstaviteľa – prepošta.⁴ To sa prejavilo napríklad aj v takej oblasti, akou bolo vydávanie listín. Poznáme viacero prípadov, keď biskup spolupečatil listiny, ktoré by za normálnych okolností v kapitule pečatili jej prepošt.⁵ Z tohto dôvodu spomenieme aj niektoré stredoveké biskupské pečate, ktoré si vzhľadom na ich výpovednú hodnotu a unikátnosť zaslúžia bližšie poznanie. V novoveku sa stretávame s ďalšími novými typmi pečatí, ktoré začala kapitula aktívne využívať. Okrem toho sa intenzívnejšie začíname stretávať aj s osobnými pečatami členov kapituly a neskôr aj jej predstavených.

Veľká stredoveká pečať Nitrianskej kapituly

Najstarším známym symbolom Nitrianskej kapituly je jej veľká pečať (obr. 1). Ide o hlavnú autentickú pečať, ktorou kapitula potvrzovala najzávažnejšie vydávané listiny a ich odpisy. Najstaršie pečate tohto druhu v Uhorsku pochádzajú z 12. storočia. V ich pečatnom poli sa stretávame s dvoma veľkými skupinami motívov. Prvý ikonografický typ zobrazuje najčastejšie nebeského patrona príslušnej cirkevnej inštitúcie, ktorému je vo väčšine zasvätený aj hlavný chrám. Ten býva zobrazený s typickými atribútmi alebo v hagiografickom (legendickom) výjave z jeho života. Tak je napríklad sv. Martin, patrón Spišskej kapituly, zobrazený ako vojak sediaci na koni, deliaci sa o plášť so

žobrákom.⁶ Podľa názoru V. Rábika takýto ikonografický typ pečatí kládol vo svojej symbolike dôraz na „*duchovnú moc a poslanie cirkvi v spoločenskej societé*.⁷ Druhý typ kapitulných pečatí zobrazoval topografický prvok, ktorým bola predovšetkým stavba kostola.⁸ Tento obrazový typ pravdepodobne kladie dôraz viac na svetskú úlohu cirkevnej korporácie, najmä v právnom význame slova.⁹ Práve s týmto typom sa stretávame aj vo veľkej pečati Nitrianskej kapituly, ktorú máme doloženú už v 1. polovici 13. storočia.¹⁰ Nie je bez zaujímavosti, že na-

⁴ Podľa legendy sa sv. Martinovi, rímskemu vojakovi a neskôr biskupovi vo francúzskom meste Tours, zjavil Kristus v podobe žobráka, s ktorým sa sv. Martin podelil o plášť rozdelený mečom. K ikonografii tohto svätcia pozri: RULÍŠEK, Hynek. *Postavy – atributy – symboly. Slovník kresťanskej ikonografie*. B. m. 2006, heslo Martin. Dôkladnú analýzu pečate publikuje: RÁBIK, Vladimír. Stredoveké cirkevné pečeť spišskej provenience. Sonda do problematiky. In GLADKIEWICZ, R. – HOMZA, M. (eds.) *Terra Scepiensis : Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča: Wrocław 2003, s. 326 – 329. Pečať publikuje aj: SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I*. Bratislava 1980, sfragistická príloha, č. 21.

RÁBIK, Pečeť nitrianskych, s. 327.

⁵ Pre úplnosť treba dodať, že v niektorých prípadoch sa stretávame aj s kombináciou oboch typov. Tak to bolo napríklad v pečati Bratislavskej kolegiálnej kapituly. V nej sa medzi dvoma vežami kapitulného kostola nachádza poprsie Krista, spolupatróna kapituly, s krížovým nimbom okolo hlavy. Pečať z 13. storočia publikuje najnovšie: ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava: 2007, s. 60. TAKÁCS, Imre. *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pescétjei*. Budapest 1992, s. 79 – 80, tab. VII, č. 39.1. Perokresbu pečeť publikuje NOVÁK, Jozef. Pečeť konventov a kapítul. In ŠIMONČÍČ, J. (ed.) *Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku*. Trnava 1994, s. 81.

RÁBIK, Pečeť nitrianskych, s. 327.

⁶ Jeden z pravdepodobne najstarších odtlačkov pečate Nitrianskej kapituly sa nachádza na listine z r. 1279. Tá je uložená v: Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár (dalej MOL DL) 58 379. Publikuje ju aj: MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolarius Slovaciae. Volume I*. Bratislavae 1971, sfragistická príloha, č. 14. TAKÁCS, A magyarországi káptalanok, s. 74, tab. X, č. 33.1. Perokresbu pečeť publikuje NOVÁK, Pečeť konventov, s. 82. Bližšie k umeleckému a architektonickému rozboru pečeť pozri: HODÁL, Juraj. *Kostol kniežaťa Pribinu v Nitre (830 – 1930)*. Nitra 1930,

⁴ K obnoveniu Nitrianskeho prepoštstva na čele s velfprepoštom došlo na zásah panovníčky Márie Terézie dňa 16. júla 1779. Tomuto aktu predchádzali konzultácie so Svätou stolicou a bula pápeža Pia VI. *Ingeniosa personarum* zo dňa 9. júna 1779. Pápež schválil vznik prepoštstva s nariadením, podľa ktorého velfprepošt má byť doktorom práva alebo licenciatom teológie. Príslušné dokumenty publikuje: VAGNER, József. *Adalékok a Nyitrai székeskáptalan történetéhez*. Nyitra 1896, s. 507 – 513, č. 54, s. 514 – 522, č. 55.

⁵ RÁBIK, Vladimír. Pečeť nitrianskych biskupov do konca 14. storočia. In SEDLÁK, V. (ed.) *Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc.* Bratislava 1998, s. 179.

šiel uplatnenie i v špecifickej pečati blízkeho Zoborského opátstva sv. Hypolita (obr. 2).¹¹ V špicato-oválnej pečati s rozmermi 61 x 41 mm sa nachádza štvorvežová budova kostola. Na strechách všetkých štyroch veží sa nachádzajú krížiky. Nemožno vylúčiť, že táto pečať mala za vzor skutočný katedrálny (kapitulný) Kostol sv. Emeráma. S podobným výjavom sa stretávame v tomto období aj v mestskej sfragistike. Na mestských pečatiach sa stretávame napríklad s vyobrazením mestských hradieb, ktoré predstavovali akoby zjednodušený „portrét“ mesta a stali sa jeho najvýznamnejším symbolom.¹² V pripade nitrianskej kapitulnej pečate by teda išlo o prvé zachované vybrazenie gotickej katedrály.¹³ Na okraji pečatného pola sa nachádza majuskulná legenda: „SIGILLVM CAPIT(U)LI NITRENSIS EC(C)LE(SIE)“ (= Pečať kapituly nitrianskej cirkvi).¹⁴

Menšia stredoveká pečať Nitrianskej kapituly

Už spomenutý hagiografický typ sa uplatnil v menšej pečati Nitrianskej kapituly (obr. 3). Táto pečať má už pre väčšinu pečati cirkevných inštitúcií typický okrúhly tvar s priemerom 38 mm. Stretávame sa s ňou približne od polovice 13. storočia.¹⁵ V pečatnom poli sa nachádza poprsie patróna kapitulného kostola a kapituly sv. Emeráma so svätožiarou

s. 50. K pečati Zoborského opátstva bližšie pozri: TAKÁCS, *A magyarországi káptalanok*, s. 101, tab. XXI, č. 61.1. NOVÁK, Pečate konventov, s. 83.

¹¹ Pečať publikuje: TAKÁCS, *A magyarországi káptalanok*, s. 101, tab. XXI, č. 61.1. Perokresbu publikuje: JERNEY, János. *A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Magyar Történelmi Tár* 2. 1855, obr. č. 100.

¹² Takýmto príkladom je napríklad pečať Bratislavы z 13. storočia, zobrazujúca trojvežové opevnenie. VRTEĽ, Ladislav. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin 2003, s. 64 – 65.

¹³ GLEJTEK, Miroslav. Niekoľko poznámok k ikonografii stredovekých cirkevných pečatí. In *Konštantínove listy*, roč. 3, 2010, č. 3, s. 72. Pečať z r. 1229 publikuje MARSINA, *Codex diplomaticus*, sfragistickej príloha, č. 14. Perokresbu pečate publikuje: NOVÁK, Pečate konventov, s. 82.

¹⁴ MAYER, Marián. Hodnoverné miesta a ich pečate. In *Vlastivedný časopis*, roč. 17, 1978, č. 3, s. 118.

¹⁵ MAYER, Hodnoverné miesta, s. 119.

obklupujúcou jeho hlavu. Svätý Emerám je tu sprevádzaný atribútmi biskupa. Odetý je v ornáte, na hlave má položenú biskupskú mitru a v ľavici berlu so zavinutím hlavice smerujúcim do strany. Po stranách ho sprevádzza spresňujúci text: S(ANCTVS) || EMERAMVS.¹⁶ Pravá ruka je zobrazená v žehnajúcom geste (*benedictio*). Na okraji pečatného pola sa nachádza majuskulná legenda: „SIGILLVM • MINVS • CAPITVLI • EC(C)L(ES)IE • NITRIEN(SIS)“ (= Menšia pečať kapituly nitrianskej cirkvi).¹⁷ Zásadným spôsobom vstúpil do pečatenia v Nitrianskej kapitule rok 1273. V máji tohto roku bol Nitriansky hrad plienený vojskami Přemysla Otakara II. Počas týchto udalostí došlo aj k stratke či zničeniu veľkého špicato-oválneho typária.¹⁸ Od tohto obdobia začala Nitrianska kapitula používať vo funkcií veľkej autentickej pečate menšie pečatidlo so sv. Emerámom.¹⁹ Toto pečatidlo sa potom používalo ako hlavné aj počas celého novoveku.

Stredoveké pečate nitrianskych biskupov

Ako sme spomenuli, počas vrcholného a neskorého stredoveku nemala Nitrianska kapitula prepošta a v jeho funkcií nezriedka vystupoval samotný biskup. Každý biskup potreboval pre svoju činnosť

¹⁶ V prípade tejto pečate je zaujímavá veľká podobnosť s menšou pečaťou Ostrihomskej kapituly. Na jej pečati je tiež zobrazené poprsie biskupa, ktoré je stvárnene veľmi podobným spôsobom. Aj ďalšie prvky, napr. mitra, svätožiaru, berla a žehnajúca ruka, majú takmer identickú podobu. Pečať publikuje: TAKÁCS, *A magyarországi káptalanok*, s. 74, tab. X, č. 33.2.

¹⁷ Originál pečate z r. 1571 je uložený v: Štátny archív v Bytči, fond: Zberka listín, sign. L 1 No 27. Publikuje ju aj: SEDLÁK, *Regesta diplomatica*, sfragistickej príloha, obr. 9.

¹⁸ MAYER, Hodnoverné miesta, s. 118. RÁBIK, Pečať v stredovekom, s. 109.

¹⁹ O strate pečatidla Nitrianska kapitula vydala v tom istom roku aj pismomné svedectvo: „litteras nostras privilegiales, cuius sigillum eo tempore retractum fuerat, quo universa bona ecclesie nostre insultum Boemorum ablata fuerat penitus et amissa, petens a nobis idem Benedictus humiliter et dovote, ut ipsas litteras privilegiales renovare dignaremur ... tenorem ipsarum litterarum privilegialium de verbo ad verbum rescribi fecimus et presentibus inseri seriatim ac sigillo nostro minori roborari.“ Publikuje a analyzuje: RÁBIK, Pečať v stredovekom, s. 109, 120 – 121.

nevyhnutne aj vlastnú pečať (neskôr viacero pečať). Dosiaľ sa podarilo objaviť pontifikálne (inak nazývané aj veľké) pečate piatich nitrianskych biskupov. Najstaršia známa pečať patrila biskupovi Vincentovi. Nachádza sa na listine z roku 1255.²⁰ V tomto prípade sa ešte uplatnil najstarší model biskupskej pečate, v ktorej je zobrazený stojaci majiteľ v ornáte s mitrou na hlave, s berlou v lavici a zehnajúcou pravou rukou. Rovnakú koncepciu mala aj ďalšia známa pečať biskupa Jána z roku 1318.²¹ Ďalšie tri známe pečate nitrianskych biskupov už predstavujú podstatne zložitejší ikonografický typ s kombinovaným pečatným polom.²² V prípade pečate biskupa Víta máme do činenia s trojstupňovou špicato-oválnou pečaťou. V najvyššej časti sa nachádza Madona s Ježiškom na rukách. V strednej časti je pravdepodobne zobrazený samotný majiteľ pečate – biskup Vít. Po stranach ho sprevádzajú pároni Nitrianskej diecézy – sv. Andrej-Svorad a Beňadik (obr. 4, 5).²³ V dolnom rohu je umiestnený erb biskupa Víta. Ide o prvý známy erb nitrianskeho biskupa na stredovekej pečati.²⁴ Na túto pečať nadvázuje

pečať biskupa Štefana z r. 1355.²⁵ Podobne ako predchádzajúca, aj táto pečať je trojstupňová. V hornej časti sa pravdepodobne nachádza Madona s Ježiškom na rukách. V strednej časti je umiestnená trojica svätcov, ktorých sa dosiaľ nepodarilo identifikovať.²⁶ V najnižšej časti sa v edikule nachádza kľačiaci biskup s pontifikáliami. Po stranach ho sprevádzajú dva pravdepodobne identické osobné (rodové) erby biskupa.²⁷ Posledná spomedzi známych stredovekých pontifikálnych pečaťí patrila biskupovi Michalovi (obr. 6). V jeho pečati strednú, najrozsiahlejšiu časť vyplňa trojica svätcov. V strede je podla názoru V. Rábika zobrazená sv. Barbora s atribútiom ďalších svätic: sv. Doroty (košík), sv. Kataríny (koleso) a sv. Margity (drak). Ide teda s najväčšou pravdepodobnosťou o sväticke, ktoré spolu so sv. Barborou tvorili tzv. *quatuor virginis capitales* a ktoré bývali zobrazené spoločne.²⁸

Špecifické miesto patrí pečati biskupa Hynka z r. 1413 (obr. 7, 8).²⁹ Je to jediný stredoveký nitriansky biskup, u ktorého sa dosiaľ podarilo objaviť čisto erbovú pečať. Tá mala pravdepodobne funkciu menšej alebo tajnej (tzv. sekrétnej) pečate. Má okrúhly tvar s priemerom 19 mm. Nachádza sa v nej trojlistok, v ktorom je umiestnený ranogotický štit. Ten je delený na hornú hlavu štítu a dolnú časť, ktorá je štiepená. Obsah štítu sa však nepodarilo (rovako ako legendu) presne identifikovať.³⁰

²⁰ Tajnú pečať publikuje: BODOR, Imre (ed.). *Középkori magyarország főpapi pescétei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat - gyűjteménye alapján*. Budapest 1984, s. 38, tab. I, č. 8. MOL DL 214. RÁBIK, Pečate nitrianskych, s. 186.

²¹ BODOR, *Középkori magyarország*, s. 42, tab. V, č. 26. RÁBIK, Pečate nitrianskych, s. 186.

²² K rôznorodým typom kombinovaných pečatí bližšie pozri: GLEJTEK,

Niekolko poznámok, s. 76 – 80.

²³ To, že ide o svätcov, potvrdzuje aj známa perokresba pečate uložená v Archíve Nitrianskeho biskupstva. Publikoval ju: JUDÁK, Viliam. *Nitrianske biskupstvo v dejinách*. Bratislava 1999, s. 21. Bližšie k pečati, ale aj listine, na ktorej je privesená spomenutá pečať, pozri aj: BELÁS, Ladislav. Listiny odkryvajúce našu minulosť. In *Nitra : Kultúrno-spoločenský mesačník*, roč. 17, 1992, č. 7, s. 25. Podľa názoru V. Rábika by mohlo ísť aj o zobrazenie anjelov. RÁBIK, Pečate nitrianskych, s. 187.

²⁴ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

²⁵ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

²⁶ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

²⁷ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

²⁸ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

²⁹ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

³⁰ Bližšiu analýzu heraldickej zložky Vitovej pečate a kontext vývoja erbov na stredovekých biskupských pečatiach pozri: GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠÍŠMIŠ, M. (eds.) *Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.

Novoveké pečiate kapituly

V kapitulných štatútoch z roku 1602 sa stretávame aj s ďalším pečatidlom. Podľa štatútov bolo pečatidlo strieborné a bol v ňom vyobrazený sv. Svorad so sekerou. Týmto typáriom kapitula pečatila tzv. *litterae missiles*, teda súkromné dokumenty kapituly.³¹ K takejto menšej pečati možno s najväčšou pravdepodobnosťou zaradiť aj ďalšie dva typy, ktoré ale zrejme nepredstavujú typárium spomenuté v kapitulných štatútoch (obr. 9, 10).³² Tieto vznikli pravdepodobne v 18. storočí, čomu nasvedčuje výtvarné stvárnenie pečatného pola. Stretávame sa tu tiež s vyobrazením sv. Andreja-Svorada. Ide však o unikátnе zobrazenie, ktoré nemá v súdobej ikonografii tohto svätca paralelu. Svätec má na hlave dvojrohú čiapku a v ruke drží palicu alebo skôr žezlo. V obidvoch typoch ide o veľmi podobné stvárnenie svätca. Tieto typári majú rozdielnú veľkosť a odlišujú sa v detailoch pečatného pola. Obidve zistené pečate možno vzhľadom na ich podobu, ale aj spôsob používania nazvať menšími pečatami. Používané boli paralelne na pečatenie dokumentov týkajúcich sa kapituly. Zatiaľ sa nepodarilo odhaliť súvislost medzi typom písomnosti a použitím toho-ktorého typária.

Pečať vikariátu Nitrianskeho biskupstva

Na pomedzí inštitucionálnej a osobnej pečate sa nachádza pečať vikariátu Nitrianskeho biskupstva z 19. storočia (obr. 11). V okrúhlom poli pečate s priemerom 34 mm sa stretávame s oboma patrómnimi diecézami, sv. Svoradom a Benediktom, odetými v rehoľných habitoch. Vľavo je

³¹ Porovnaj: „Porro capitulum ecclesiae Nitriensis duo tantum habet sigilla, quibus utitur, unum authenticum, quod est formae rotundae, continens imaginem beati Emerami episcopi, et martyris in pallio episcopali, utitur autem hoc sigillo iuxta veterem morem tantum in muniendis literis privilegialibus, e test aereum natum. Aliud vero sigillum missile est argenteum cum imagine beati Zeorardi cum securi, et cum literis sigillum missile ecclesiae Nitriensis.“ ĎURČO, Marek – NEMEŠ, Jaroslav (eds.). *Miscellanea ecclesiastica Nitriensis I. Quellen zur Geschichte des Bistums Neutra*. Kraków 2007, s. 208 – 209.

³² Pečate z rokov 1795 a 1797 sú uložené v: Archív Biskupského úradu v Nitre, fond: Archív Nitrianskej kapituly, Kr. 34, Kr. 21.

postava sv. Ondreja s veľkým ondrejským krížom a vpravo postava sv. Benedikta s berlou v ľavej ruke. Na okraji pečatného pola sa nachádza majuskulná legenda: „SIGILLVM VICARIATVS NITRIENSIS“ (= Pečať nitrianskeho vikariátu). Používanie tohto typária sa doposiaľ podarilo zistiť len u veprepošta kapituly a kapitulného vikára Františka Xavera Hábela.³³

Pečate a erby členov Nitrianskej kapituly

Nomostatnú skupinu predstavujú osobné symboly klerikov. Podobne ako v prípade biskupských pečiatok sa už v stredoveku stretávame aj s pečatami ďalších postavených klerikov, ako boli vikári, archidiakoni, ďalší členovia kapítul, ale v niektorých vzácnejších prípadoch aj farári. Napriek viacerým takýmto zachovaným pečatiam z nášho územia (najmä zo Spišského prepoštstva a kapituly) sa doteraz nepodarilo objaviť žiadnu pečať člena Nitrianskej kapituly z 13. a 14. storočia.³⁴ Nedá sa vylúčiť, že pri ďalšom výskume sa podarí takéto artefakty objaviť, aj keď pôde pravdepodobne len o jedinečné objavy. V priebehu 15. storočia začala v celej Európe v pečatiach cirkevných predstaviteľov prevládať heraldická náplň. Zároveň došlo k postupnému zmenšovaniu veľkosti pečatných typárií. Týka sa to pečatí prakticky všetkých zložiek cirkevnej hierarchie, kardinálnimi počinajúc a jednoduchými farárm končiac. Medzi nižším klérom získali obľubu najmä malé prsteňové typáriá. Prvá takáto známa pečať patrila nitrianskemu kanonikovi a vikárovi Nitrianskej diecézy Gašparovi Bánimu

³³ Intitulácia tohto preláta znala: „Franciscus Xav. Hábel, electus episcopus Dulmensis, Abbas B. M. V. de Monte Szöbegény, Cathedralis Ecclesiae Nitriensis Praepositus Maior, et Canonicus, per Dioecesim Nitriensem, Sede Episcopali Vacante, in Spiritualibus Vicarius, et Causarum Auditor Generalis Capitularis.“ Domnievame sa, že jediným, resp. prvým používateľom tejto pečať bol práve veprepošť F. X. Hábel. Nedá sa vylúčiť, že toto pomerne honosné pečatidlo vzniklo priamo na jeho popud. Pečať z r. 1839 je uložená v Štátnom archive v Nitre, fond: Františkáni v Nitre, škatula 10.

³⁴ GLEJTEK, Miroslav. Náčrt vývoja ikonografickej skladby pečatí nižších klerikov v Uhorsku (Sonda do problematiky). In SLNEKOVÁ, Veronika (ed.) *Čriepky z dejín Slovenska. Zborník referátov z konferencie pri priležitosti 70. narodenín doc. PhDr. Idy Zubáčkej, CSc.* Nitra 2008, s. 50-56.

(de Baan) (obr. 12). Ide o prsteňové typárium z 2. polovice 15. storočia. Pečať oktagonálneho tvaru vypĺňa erbový štit, v ktorom sa nachádza doprava otočené rameno držiace tri ruže na stopkách. Nad štitom sú pravdepodobne umiestnené iniciálky mena majiteľa pečate.³⁵ V pečatiach kanonikov sa počas celého novoveku stretávame s rôznymi modifikáciami erbov. Najjednoduchšiu podobu predstavujú erby zobrazujúce len štit, tak ako v prípade vikára Gašpara. V mnohých prípadoch išlo o rôzne modifikované erby. V 18. a 19. storočí bola obľúbená kombinácia úplného šlachtického erbu s cirkevnými atribútmi. Jedným z príkladov je erbová pečať kanonika Ladislava Kamanháziho (obr. 13).³⁶ U L. Kamanháziho sa stretávame s úplným šlachtickým erbom, doplneným o klobúk so šiestimi strapcami na každej strane. Takýchto prameňov je v archívoch pomere veľké množstvo. Zatiaľ sa však neuskutočnila ich rozsiahlejsia dokumentácia a analýza. Ďalší výskum nepochybne prinesie množstvo nových poznatkov predovšetkým k cirkevnej heraldike.

V rámci nášho príspevku sme spomenuli viacero historických prameňov, ktoré kapitolu v minulosti jednako reprezentovali navonok, ale zároveň predstavovali závažné overovacie prostriedky v súvislosti právnej praxou a vydávaním diplomatických dokumentov v stredovekom i novovekom Uhorskom kráľovstve. Nitrianska kapitula patrí medzi najstaršie cirkevné inštitúcie v Uhorsku, čomu zodpovedala aj jej váženosť a prestiž. Z jej činnosti sa nám zachovalo veľké množstvo dokumentov, ktorých komplexné zhodnotenie a využitie je našou úlohou do budúcnosti. Zatiaľ čo stredoveké materiály budú predovšetkým v oblasti symboliky kapituly prinášať viac-menej len ojedinelé nové pramene, iná je situácia v novovekom sfragistikom materiáli. Obrovské množstvo dokumentov, ktoré vznikli z činnosti kapituly po roku 1526 je doposiaľ neprebádané a je veľkým prísluhom pre zaujímavý výskum do budúcnosti.³⁷

³⁵ Pečať je uložená v Štátnom archíve v Bytči, fond: Zbierka listín, Sign. L 2 No 57.

³⁶ Pečať je uložená v Archíve Biskupského úradu v Nitre, fond: Archív Nitrianskej kapituly, škatuľa 34.

³⁷ Štúdia vznikla na základe grantového projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR VEGA 1/0118/11.

Literatúra

- BELÁS, Ladislav. Listiny odkrývajúce našu minulosť. In *Nitra : Kultúrno-spoločenský mesačník*, roč. 17, 1992, č. 7, s. 25.
- BODOR, Imre (ed.). *Középkori magyarországi főpapi pescétei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat – gyűjteménye alapján*. Budapest 1984.
- DURČO, Marek – NEMEŠ, Jaroslav (eds.). *Miscellanea ecclesiastica Nitriensis I. Quellen zur Geschichte des Bistums Neutra*. Kraków 2007.
- GLEJTEK, Miroslav. Náčrt vývoja ikonografickej skladby pečiatí nižších klerikov v Uhorsku (Sonda do problematiky). In *SLENEKOVÁ, V. (ed.) Čriecky z dejín Slovenska. Zborník referátov z konferencie pri príležitosti 70. narodenín doc. PhDr. Idy Zubácej, CSc*. Nitra 2008, s. 49 – 64.
- GLEJTEK, Miroslav. Niekoľko poznámok k ikonografii stredovekých cirkevných pečiatí. In *Konštantínov listy*, roč. 3, 2010, č. 3, s. 62 – 87.
- GLEJTEK, Miroslav. Vývoj erbov vyšších cirkevných predstaviteľov na Slovensku do konca stredoveku. In *DRAHOŠOVÁ, Š. – KERESTEŠ, P. – ŠIŠMIŠ, M. (eds.) Kontinuita a diskontinuita genealogie a heraldiky*. Martin 2010, s. 55 – 68.
- HODÁL, Juraj. Kostol kniežaťa Pribinu v Nitre (830 – 1930). Nitra 1930.
- JERNEY, János. *A magyarországi káptalanok és konventek mint hielmes és hiteles helyek története. Magyar Történelmi Társ 2. 1855*.
- JUDÁK, Viliam. *Nitrianske biskupstvo v dejinách*. Bratislava 1999.
- KREJČÍKOVÁ, Jarmila – KREJČÍK, Tomáš. *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*. Praha 1987.
- MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolarius Slovaciae. Volume I*. Bratislavae 1971.
- MAYER, Marián. Hodnoverné miesta a ich pečate. In *Vlastivedný časopis*, roč. 17, 1978, č. 3, s. 116 – 121.
- NOVÁK, Jozef. Pečate konventov a kapítul. In *ŠIMONČIČ, J. (ed.) Dejiny a kultúra reholačných komunit na Slovensku*. Trnava 1994, s. 77 – 84.
- NOVÁK, Jozef. Stav sfragistikého bádania z hľadiska nárokov diplomatyky. In *RAGÁČOVÁ, J. (ed.) Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Bratislava 2005, s. 78 – 90.
- RÁBÍK, Vladimír. Pečate nitrianskych biskupov do konca 14. storočia. In *SEDLÁK, V. (ed.) Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc*. Bratislava 1998, s. 178 – 189.
- RÁBÍK, Vladimír. Stredoveké cirkevné pečeň spisskej provenienčie. Sonda do problematiky. In *GLADKIEWICZ, R. – HOMZA, M. (eds.) Terra Scupensis : Stav bádania o dejinách Spiša*. Levoča; Wroclaw 2003, s. 325 – 337.

- RÁBIK, Vladimír. Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve. In RAGÁČOVÁ, J. (ed.) *Pečate a ich používateľia*. Bratislava 2007, s. 107 – 123.
- RULÍŠEK, Hynek. *Postavy – atributy – symboly. Slovník kresťanskej ikonografie*. B. m. 2006.
- SEDLÁK, Vincent (ed.). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus I*. Bratislava 1980.
- ŠEDIVÝ, Juraj. *Mittelalterliche Schriftkultur im Pressburger Kollegiatkapitel*. Bratislava 2007.
- TAKÁCS, Imre. *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pescétei*. Budapest 1992.
- VAGNER, József. *Adalékok a Nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra 1896.
- VRTEĽ, Ladislav. *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin 2003.

Pramene

- Magyar Országos Levéltár Budapest
Fond: Diplomatikai Levéltár č. 58 379, 214, 3430.
Státní oblastní archiv v Třeboni
Fond: Cizí statky Třeboň I., sign. II 229 1.
Štátne archív v Bytči
Fond: Zbierka listín, sign. L 2 No 57, sign. L 1 No 27.
Štátne archív v Nitre
Fond: Františkáni v Nitre, škatuľa 10.
Archív Biskupského úradu v Nitre
Fond: Archív Nitrianskej kapituly, škatuľa 21, 34.

Kontakt na autora

PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD.
Katedra historie FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 74 Nitra
Mob. 0948 005 260
E-mail: miro.glejtek@gmail.com

Obrazové prílohy – texty k obrázkom

- Obr. 1 Veľká stredoveká pečať Nitrianskej kapituly (kresba M. Glejteková)
- Obr. 2 Pečať Zoborského opátstva (Novák, 1994, s. 82)
- Obr. 3 Menšia stredoveká pečať Nitrianskej kapituly (1571) (Štátny archív v Bytči, foto autor)
- Obr. 4 Listina s pečaťou biskupa Víta (1341) (Archív Biskupského úradu v Nitre, foto autor)
- Obr. 5 Pečať biskupa Víta (1341) (Archív Biskupského úradu v Nitre, foto autor)
- Obr. 6 Pečať biskupa Michala (1394) (Archív Biskupského úradu v Nitre, foto autor)
- Obr. 7 Listina s pečaťou biskupa Hynka (1413) (Štátní oblastní archiv v Třeboni, foto K. Maráz)
- Obr. 8 Pečať biskupa Hynka (1413) (Štátní oblastní archiv v Třeboni, foto K. Maráz)
- Obr. 9 I. typ novovekej menšej pečate Nitrianskej kapituly (1795) (Archív Biskupského úradu v Nitre, foto autor)
- Obr. 10 II. typ novovekej menšej pečate Nitrianskej kapituly (1797) (Archív Biskupského úradu v Nitre, foto autor)
- Obr. 11 Pečať vikariátu Nitrianskeho biskupstva (1839) (Štátny archív v Nitre, foto autor)
- Obr. 12 Pečať kanonika Gašpara Bániho (1485) (Štátny archív v Bytči, foto autor)
- Obr. 13 Pečať kanonika Ladislava Kamanháziho (1804) (Archív Biskupského úradu v Nitre, foto autor)

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

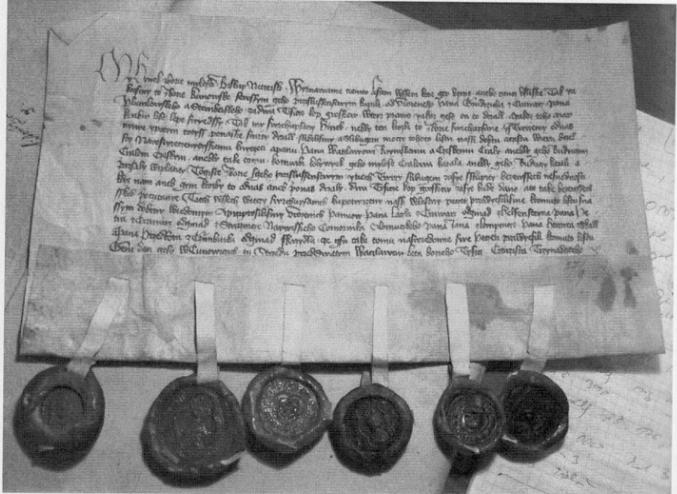
Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 7

Obr. 8

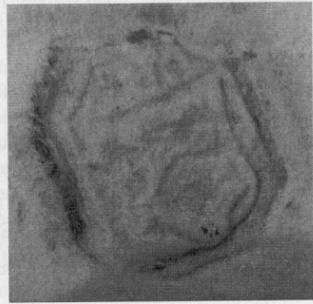
Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13